

Łukasz Trzcíński, Juliusz Piwowarski

Etyka zawodowa w administracji - przykłady zastosowań

Zeszyt Naukowy 1, 88-93

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Etyka zawodowa w administracji – przykłady zastosowań

Pojęcie Etyka wywodzi się od greckiego słowa *ethos* – „zwyczaj, obyczaj”; jest to dział filozofii zajmujący się badaniem moralności i tworzeniem systemów myślowych, z których można wyprowadzać zasady moralne. Według Marii Ossowskiej, etyka to nauka o moralności – „dyscyplina, która niczego w zakresie moralności nie ocenia i niczego nie zaleca, tylko próbuje, np.: jak najrzetelniej zanalizować i wyjaśnić w danym środowisku normy i oceny moralne, próbuje dociec motywów, które pchają ludzi zarówno do chwalonego, jak i ganionego postępowania”¹. Etyki jednak nie należy mylić z moralnością. Wybrane stanowiska wynikające ze śródziemnomorskich korzeni filozofii to: eudajmonizm – stanowisko etyczne głoszące, że bogactwo pozamaterialne i materialne decydujące o szczęściu (eudajmonia) jest najwyższą wartością, sensem i celem życia człowieka.

Według Arystotelesa, o ludzkim szczęściu decyduje moralność postępowania i samorealizacja. Nikt nie może człowiekowi powiedzieć, jak żyć, moralne postępowanie daje mu poczucie ładu i harmonii. Podobno dopiero doświadczenie śmierci pozwala nam zobaczyć, czy nasze życie przebiegało właściwie, pozwalając zbliżyć się do stanu szczęścia. Umierając, całe życie staje nam przed oczami. Mówi się, że godnym postępowaniem można zasłużyć sobie na godną śmierć.

Według świętego Tomasza, normy moralne mają często ugruntowanie transcendentne. Bóg jest ostatecznym źródłem norm moralnych – większość ludzi wybiera Boga, zyskując pewność co do tego, że świat jest zaplanowany, poczucie bezpieczeństwa, świat nie jest chaosem. Jeśli „nie ma Boga”, jeśli nie dostrzegamy świętości ludzkiej egzystencji, wtedy wszystko wolno, a ludzie niekoniecznie czynią dobro także na niwie zawodowej, co jest istotne zwłaszcza wtedy, gdy w ich rękach spoczywa los innych ludzi, tak jak ma to miejsce na przykład w administracji.

Kant, wybitny niemiecki filozof i profesor logiki oraz metafizyki na Uniwersytecie Królewickim, twórca filozofii krytycznej lub transcendentalnej, zakładającej, że podmiot jest poznawczym warunkiem przedmiotu twierdził, że trzeba żyć jak istota racjonalna, że trzeba być rozumnym i wolnym. Kategorie dobra i zła pojawiają się wtedy, gdy człowiek dysponuje wolnością. Należałoby też zauważyć, że bez etyki nie istniałaby wolność i mądrość. Kant odrzuca etykę nadaną z zewnątrz, a stara się, by kreowano etykę autonomiczną. Niech każda osoba samodzielnie wyznacza ramy etyczne – niech każdy robi to, co stanowi przedmiot jego pragnień. Zgodnie z uniwersalną etyczną regułą, człowiek zachowuje swą wolność i umysł, który odczuwa bezgraniczną swobodę. Kantowski imperatyw kategoryczny sprowadza się do tego, że istnieje zasada etyczna, która postuluje, iż powinno się postępować zawsze wedle takich reguł, co do których życzylibyśmy sobie, aby były one stosowane przez każdego i zawsze. Imperatyw kategoryczny obejmuje wszystkie jednostki, wszystkie istoty rozumne. Gdy wszyscy zechcą się

¹ Ossowska M., *Podstawy nauki o moralności*, De Agostini, Warszawa 2004.

podporządkować temu imperatywowi, wtedy odczuwalny i ozdrowieńczy jego wpływ wystąpi na poziomach indywidualnym oraz kolektywnym. Szczególne znaczenie tego faktu należy odnotować w dziedzinie tak wrażliwej, jak administrowanie systemami bezpieczeństwa.

Aksjologia, a ściślej, i etyka, jako nauka o moralności, zmierza do ustalenia pewnych właściwości wspólnych i norm zachowań człowieka, które mogą prowadzić do pozytywnych lub negatywnych efektów. Etyka bada społeczne i psychologiczne źródła powstawania poglądów moralnych, ich funkcję społeczną i historyczny rozwój kryteriów moralnych. Aksjologia to szczegółowa teoria wartości, wchodząca w skład poszczególnych dyscyplin naukowych, dziedzina rozważań nad wartościami określonego rodzaju, np. moralnymi, estetycznymi, poznawczymi itp.

Ludzka praca jest nie tylko zaszczytnym obowiązkiem, ale jest również źródłem uprawnień takich jak prawo do godziwej zapłaty, prawo do właściwych warunków pracy i egzystencji człowieka pracującego. Oprócz tych ogólnych wskazań – wartości, powinności i uprawnień moralnych – istnieją również pewne wartości i normy szczegółowe, wynikające ze specyfiki określonych zawodów (tzw. etyki zawodowe). Określają one bardziej szczegółowo relacje między pracodawcą a zatrudnionym, między pracownikiem czyli wykonawcą zadań a tym, kto jest odbiorcą rezultatów pracy, a także między członkami poszczególnych grup zawodowych. Nie znaczy to bynajmniej, że całość etyki pracy składa się jedynie z kodeksów etycznych dla poszczególnych zawodów. Jedną z podstawowych norm etyki pracy jest obowiązek dbania o całość „organizmu firmy” i wyrażanie tego poprzez postawę zawodową. Do moralnych obowiązków związanych ze świadczeniem pracy, oprócz osobistego zaangażowania w codzienne zawodowe czynności, należy nieustanna dbałość o struktury społeczne. Chodzi o to, by każdy człowiek mógł w sposób dla siebie optymalny korzystać z odpoczynku, a nawet mieć możliwość relaksu i kontemplacji zarówno w firmie, jak i swoim otoczeniu. Pomocą jest tu sfera religijna oraz obszary moralności i zasobów szeroko pojętej kultury.

Od wieków ludzie kreują różnego rodzaju przedsiębiorczość, której głównym celem jest osiągnięcie jak najlepszych finansowych i pozafinansowych efektów. Widzimy tu chęć zdobycia jak najpokaźniejszych środków do życia. Niezależnie od tego, czy jest to przedsiębiorstwo prywatne, państwowa jednostka gospodarcza, czy korporacja to w dzisiejszych czasach głównym celem prowadzonej działalności gospodarczej jest nastawienie na zysk. Jak wiadomo, niezależnie od formy przedsiębiorstwa, organizacje tworzą ludzie, i to właśnie na postępowaniu człowieka koncentruje się etyka. Kwestie etyczne są w istocie pytaniami o to, czy powinniśmy podejmować pewnego rodzaju działania, czy te działania są właściwe czy negatywne, godne pochwały czy potępienia. Różne czynniki decydują o zachowaniu ludzi zaangażowanych w działalność gospodarczą w szczególności w sytuacji wyboru między działaniem etycznym a opłacalnym. Dobra materialne – o czym należy pamiętać, nie zawsze zwiększają potencjał eudajmonii. W związku z powyższym, rola etyki zawodowej powinna polegać na kształtowaniu hierarchii wartości, pielęgnowaniu wrażliwości etycznej, wskazywaniu na fundamentalne wartości, takie jak dobro, uczciwość, wolność jako konstytutywne atrybuty osoby ludzkiej, a nie jako środki prowadzące wyłącznie do w gruncie rzeczy przyziemnego celu, którym jest maksymalizacja zysku. Można sprecyzować te cechy osobowości, które wyraźnie określają charakterystykę etyki określonego zawodu, a z pewnością

są częścią ogólnie uznanego systemu norm etycznych w społeczeństwie, stanowią przy tym element kultury narodu:

- pracowitość, obowiązkowość, sumienność, samodyscyplina czy rzetelność;
- w relacjach „ja i inni” – sprawiedliwość, obiektywizm, konsekwencja, zdecydowanie, słowność, bezstronność, uczciwość, poszanowanie godności człowieka, a także dyskrecja, zachowywanie tajemnicy zawodowej oraz zasady dobrych obyczajów.

Podstawowymi zasadami etyki administracji są:

- zasada tajemnicy zawodowej,
- zasada tajemnicy powiernictwa,
- zasada dobra klienta,
- zasada odpowiedzialności moralnej.

Zasada tajemnicy zawodowej – zasada ta bywa w firmach wysokorozwiniętych cywilizacji przestrzegana bardzo rygorystycznie, dotyczy zakazu podawania do informacji publicznej określonych szczegółów dotyczących pewnych funkcjonowania firmy.

Zasada tajemnicy powiernictwa – w złym tonie jest opowiadanie o swoich problemach. Bywa, że w czasie załatwiania jakiś spraw w urzędzie osoba powierza pewne informacje jej dotyczące np. datę urodzin czy adres zamieszkania bądź dochody, mimo że pozornie to nie jest bezpośrednio związane z zawodem urzędnika, jest on zobowiązany dochować tajemnicy powiernictwa, bowiem informacje przekazane przez klienta nie są przekazywane w celu powielania ich i przekazywania innym osobom. Wynika to wyłącznie z potrzeby załatwienia jakiejś sprawy, na przykład zidentyfikowania tożsamości obsługiwanej osoby.

Zasada dobra klienta odnosi się do działania zawodowego, które powinno być ukierunkowane na dobro służące. Ta kategoria wiąże się ze starą zasadą „po pierwsze – nie szkodzić”. Z tej maksymy formuluje się często zasadę dobra klienta, określa ona takie działania aby:

1. Rzetelnie informować klienta o wszystkich elementach sprawy – szczerowość i precyzja informacji.
2. Pokazanie możliwości wyboru obsługiwanej osobie.
3. Wieloaspektowość informacji – informować również o tym, co jest niepewne, wątpliwe bądź wadliwe w danej usłudze czy towarze, o sytuacjach i kontekstach prawnych.
4. Dobra atmosfera, życzliwość – staramy się stworzyć przed osobą obsługiwaną wizerunek godny zaufania, dbać o jego interes oraz autentycznie taką zasadą moralną się kierować, okazując samemu sobie szacunek poprzez szanowanie innych.

Zasada odpowiedzialności moralnej – zasada ta nawołuje do samokrytycyzmu, do niełatwej przecież umiejętności przyznawania się do błędów oraz działań korygujących nasze potknięcia. Człowiek popełnia błędy, może od nich uciekać, co jest kolejnym błędem lub konsekwentnie starać się je naprawiać. Nie należy w sposób niegodny próbować zrzucić winy na innych, ale z odwagą przyjąć na siebie odpowiedzialność moralną, a co za tym często idzie również zawodową.

Ważnym aspektem działalności administracyjnej jest budowanie właściwego obrazu firmy i nieustanna w tym zakresie dbałość. Wśród elementów decydujących o obrazie firmy – przedsiębiorstwa oraz jej produktów czy też usług obok takich jak jakość, opłaty, image czy prestiż ważne miejsce zajmują składniki

natury etycznej, które w szczególnie sposób wpływają na budowanie parametru zaufania. Chodzi tu między innymi o skuteczność i niezawodność, które przejawiają się w wypełnianiu zobowiązań i realizacji trudniejszych zadań.

Etyka danego zawodu składa się z kodeksu moralnego dotyczącego kwestii działań wewnętrznych oraz kodeksu moralnego dotyczącego społecznej odpowiedzialności w związku z wykonywaną pracą. Przez kodeks moralny rozumie się katalog norm etycznych, jakich należy przestrzegać wykonując dany zawód czy funkcję.

Szeroko stosowane są systematyczne szkolenia z zakresu etyki administracji, podobnie jak ma to miejsce szerzej w przedsiębiorczości. Postępowanie etyczne nie może być obce urzędnikom, biznesmenom i menedżerom. We własnym interesie instytucji i firm powinna leżeć świadomość potrzeby działania w sposób, który społeczeństwo i pracownicy firmy czy urzędu uznają za odpowiedzialny i w pełni właściwy.

Ludzie – pracownicy reagują na pojęcie dobra lub zła wtedy, gdy te pojęcia wiążą się z osobistymi konsekwencjami tj. kara, nagroda, degradacja czy utrata pracy. Funkcjonowanie firmy może być znakomicie „napędzane” etyką, podobnie jak uważa się, że służy mu dyscyplina. Etyka powinna być elementem pozwalającym pracownikowi być „słusznie dumnym” – jak mówił Arystoteles, i stanowić tym samym istotny element motywacji, satysfakcji i jednocześnie wysokiej samooceny. W ten sposób poza wynagrodzeniem, etyka staje się źródłem wzrostu bogactwa pracownika administracji, pojmowanego nie w sensie przyziemnym, lecz – szerzej – w sensie eudajmonicznym.

Wyrażając przy tym opinię, będącą zarazem postulatem, który ostatnio trudno się przebija do świadomości legislatywy, a chodzi o myśl Arystotelesa, który określa truizm „na nic prawa, jeśli ludzie do nich nie przywykną...”. Przesłanie to szczególnie pasuje do systemów administracji i do utrwalania kodeksów etycznych długotrwale rozciągniętych w czasie. Lekceważenie postulatów Arystotelesa prowadzi bowiem do relatywizacji prawa, a także norm etycznych. Wydaje się, że normy etyki urzędnika (służba cywilna) są właściwie wspierane przez prawo polskie i oby ewentualne ustanowienie kodeksu służby cywilnej zostało osadzone głęboko w tradycji polskiej i europejskiej, a jego przemyślany kształt ni wymagał ustawicznych zmian. W przeciwnym razie mielibyśmy do czynienia z pogłębieniem negatywnych zjawisk poprzez „kodeks urzędniczej obłudy”. Omówię teraz pokrótce konkretne, wybrane elementy etyki administracji publicznej dla zilustrowania tytułu zawartego w niniejszym artykule.

Ponieważ, jak już wcześniej wspomniano, każdy zawód ma swoje odrębne wyrastające z określonych doświadczeń reguły. Etyka administrowania może być przedstawiona jako zespół standardów właściwego dla tej profesji postępowania funkcjonariuszy publicznych, a także firm i instytucji niepublicznych zawartych w kodeksach etycznych. Do takich niepublicznych instytucji zaliczamy uczelnie niepubliczne czy fundacje pozarządowe. Pogląd uznający administrację za narzędzie, wyspecjalizowany w zarządzaniu państwem, profesjonalny aparat urzędniczy, dla którego najwyższą wartością i głównym układem odniesienia ma być dobro społeczeństwa, wydaje się dominować we współczesnej cywilizacji.

Zatrzymując się przy sferze publicznej, można zauważyć, że w polskim prawie nie istnieje kodeks służby cywilnej regulujący zasady etyki urzędnika państwowego. Istnieją jednak przepisy normujące sprawy etyczne. Ustawa z 5 lipca

1996 roku o służbie cywilnej, oprócz podstawowych elementów organizacyjnych określa najważniejsze obowiązki i uprawnienia korpusu służby cywilnej. Odnajdujemy tu powinności o wymiarze etycznym.

„Zasady etyki urzędniczej określa polskie prawodawstwo. Nowa ustawa konstytucyjna określa Rzeczpospolitą Polską jako demokratyczne państwo prawne (Art.2), w którym organy władzy publicznej działają na podstawie i w granicach prawa (Art.7). Rozwinięciem tych postanowień jest art.33 ustawy o służbie cywilnej, obligujący urzędnika do złożenia uroczystego ślubowania następującej treści: „Ślubuję służyć Państwu Polskiemu, przestrzegać Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, wykonywać obowiązki urzędnika służby cywilnej sumiennie i bezstronnie, zgodnie z najlepszą wiedzą i wola.”

W rozdziale 6 omawianej tu ustawy na pierwszym miejscu wymienia się wymóg przestrzegania Konstytucji RP oraz innych przepisów prawa (art.47, ust.1). Następnie obowiązek przestrzegania praw człowieka i obywatela (art.47, ust.2) oraz rozwijania własnej wiedzy zawodowej.”²

Urzędnik wykonuje polecenia przełożonych (art.48, ust.1). Ustawa o służbie cywilnej nakłada obowiązek wykonywania zadań państwa w sposób profesjonalny i rzetelny (art.1, ust.1), sumienny (art.33, ust.1), sprawny i terminowy (art.47, ust.4).

O znaczeniu profesjonalizmu administracji publicznej mówi także Konstytucja RP. Rzeczpospolita Polska w preambule do Konstytucji określa obowiązek działania instytucji publicznych w sposób rzetelny i sprawny. Podobnie art.153 mówi: „W celu zapewnienia zawodowego, rzetelnego, bezstronnego i politycznie neutralnego wykonywania zadań państwa w urzędach administracji rządowej działa korpus służby cywilnej.”

Wyżej przytoczona konstytucyjna zasada bezstronnego i politycznie neutralnego wykonywania zadań państwa w ustawie o służbie cywilnej wymieniona jest aż czterokrotnie (art.1, ust.1; art.18; art.33, ust.1; art.47, kpt. 4).

Ustawodawca daje nacisk na apolityczność urzędników, a co za tym idzie w artykule 49 ustawy konkretyzuje wymagania dotyczące tej kwestii. Urzędnikowi służby cywilnej zabrania się publiczne manifestowanie swoich przekonań politycznych (ust.2). Urzędnicy służby cywilnej nie mogą przy wykonywaniu obowiązków służbowych kierować się swoimi przekonaniami politycznymi ani religijnymi, ani interesem jednostkowym lub grupowym (ust.1).

Urzędnikom zabrania się celowo wprowadzać w błąd i dostarczać nieprawdziwych informacji (art.5). Z zaangażowaniem i lojalnością służą oni prawnie utworzonemu rządowi (art.2).

Istnieją także przepisy, które ograniczają prowadzenie działalności gospodarczej (art.52), czy przeciwdziałają zjawisku nepotyzmowi (art.50).

Bezstronność oznacza równe traktowanie stron. Wiąże się to z konstytucyjną gwarancją równości obywateli wobec prawa. W świetle Konstytucji nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym (art.32).

² Biuletyn służby cywilnej nr 3, wrzesień 1997.

Kolejną zasadą powiązaną z wymogiem lojalności jest przestrzeganie tajemnicy służbowej. W art. 47, ust.5 mowa jest o obowiązku dochowania tajemnicy państwowej i służbowej. Aspekt etyczny służenia państwu obejmuje także optymalne gospodarowanie dobrami publicznymi, w tym przede wszystkim środkami pochodzącymi z podatków. Ustawa o służbie cywilnej mówi w art.47 o obowiązku racjonalnego gospodarowania środkami publicznymi. W sprawach zasad etyki zawodowej Rada Służby Cywilnej wypowiada się w art.7, ust.3.

W przeciwieństwie do systemów prawa etyka zawodowa jest pozbawiona skutecznych sankcji. Za złamanie jej zasad rzadko kiedy wyznaczana jest kara, a jeśli tak, to ma ona charakter symboliczny. Jedyne w niektórych zawodach złamanie norm etycznych grozi utratą prawa do wykonywania pracy.

Należy zatem ożywiać wciąż na nowo stare tradycje kultury honoru i jej współczesne wersje – etyki zawodowe. Ciekawym zjawiskiem jest obecnie pojawianie się „popytu” na specyficzny, nieoparty bezpośrednio na wskaźnikach ekonomicznych element określony jako „zarządzanie zaufaniem”. Administrowanie i zarządzanie tym parametrem daje nadzieję na przetrwanie naszej cywilizacji, pomimo istnienia kryzysu wartości w dobie niewłaściwie pojmowanej wolności. Stąd wzrastająca rola nienarzucanej sztucznie z zewnątrz, lecz autentycznie zinternalizowanej moralności i dodatkowym oparciem się na zawodowym kodeksie etycznym.

Bibliografia

1. Barbara Kudrycka, *Neutralność polityczna urzędników*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1998.
2. Biuletyn Służby Cywilnej 1997, nr 3.
3. Ossowska M., *Podstawy nauki o moralności*, De Agostini, Warszawa 2004.
4. Przegląd tygodniowy 2000, nr 14.
5. Samorząd terytorialny 2000, nr 4.
6. Wiadomości Kulturalne 1997, nr 16.
7. Wiedza i życie, 1995, nr 12, dod. „Wiedza i człowiek”